

राजस्थान-लोकसेवा-आयोगः, अजयमेरुः

संस्कृतशिक्षाविभागीय-प्राध्यापक(विद्यालय)पद-परीक्षा-पाठ्यक्रमः

द्वितीय-प्रश्नपत्रम्

ज्योतिष शास्त्रम्

प्रथमो भागः (वरिष्ठोपाध्यायस्तरीयः)

1. जातकालंकारः -

(क)संज्ञाध्याय :- लग्नादि द्वादशभावानां संज्ञा-विशेषसंज्ञा-केन्द्रादीनां संज्ञा-ग्रहाणां नैसर्गिक मैत्रीविचार-ग्रहदृष्टि-राशीशाश्च ।

(ख)भावाध्याय :-तनुभावफल-धनभावफल-सहजभावफल-सुखभावफल-गृहप्राप्तियोगा-विद्याबुद्धियोग-सन्तानयोग-विवाहयोग-दीर्घमध्याल्पायुर्योगाश्च ।

2. मुहूर्तचिन्तामणिः-

(क) शुभाशुभ प्रकरणम् :- तिथीशा-नन्दादिसंज्ञा-रवियोग-सर्वार्थसिद्धियोग-होलाष्टक-चन्द्रवास-तत्फल-भद्राविचार-भद्राफल-वारप्रवृत्तिश्च ।

(ख) नक्षत्र प्रकरणम् :- नक्षत्राधिपा-ध्रुवादिनक्षत्रसंज्ञा-विक्रयविपणिमुहूर्त-नक्षत्राणामन्धादिसंज्ञा-गण्डमूलनक्षत्र-होमाहुतिमुहूर्त-अग्निवास-त्रिपुष्कर-द्विपुष्करयोगौ-मूलजातस्य फलञ्च ।

(ग) संस्कार प्रकरणम् :- गर्भाधान-सूतिकास्नान-जलपूजा-विद्यारंभ-उपनयनमुहूर्त-गुरुशुक्रयोर्बालवृद्धत्व-ब्रह्मौदन संस्कारश्च ।

3. लीलावती -

(क) परिभाषा-अभिन्नपरिकर्मम् :- राजमुद्रा-तौल-सुवर्णादितौलपरिभाषा-संख्यानां-स्थानीयमान-संकलन-व्यवकलन-गुणन-भागहार-वर्ग-वर्गमूलञ्च ।

(ख) भिन्नपरिकर्माष्टकम् :- भागजाति-प्रयागजाति-भीगानुबंध-भागाप्रवाह-भिन्नसंकलन-व्यवकलन-भिन्नगुणन-भिन्नवर्गञ्च ।

4. बीजगणितम् -

(क) धनर्णषड्विधं-करणीषड्विधञ्च :- धनर्णसंकलन-व्यवकलन-गुणन-भागहार-वर्ग-मूल-खसंकलन-अव्यक्तसंकलन-व्यवकलन-वर्ग-मूल-करणीसंकलन-व्यवकलन-गुणन-वर्ग-मूलञ्च ।

(ख) कुट्टक :- कुट्टकसंज्ञा-कुट्टकसूत्र-गुणकसाधन-स्थिरकुट्टक-संश्लिष्टकुट्टकञ्च ।

(ग) एकवर्णसमीकरणम् :- समीकरणोदाहरणसंख्या प्रथमतः द्वादशपर्यन्तम् ।

5. भारतीय कुण्डली विज्ञानम् -

इष्टकाल-अहोरात्रमान-चालनसाधन-भयातभभोग-नक्षत्राच्चन्द्रसाधन-ग्रहगति-

तात्कालिकस्पष्टग्रहसाधन-अयनांश-पलभा-चरखण्डा-लंकोदय-स्वोदय-लग्नानयन-षड्वर्गाश्च ।

द्वितीयो भागः (शास्त्रिस्तरीयः)

1. ग्रहलाधवम् —

मध्यमाधिकारः — अहर्गण—ध्रुवांक—राश्यादिक्षेपक—मध्यमसूर्य—चन्द्र—चन्द्रोच्च—राहु—मंगल—बुध—गुरु—शुक्र—शनीनाञ्चसाधन—ग्रहाणां कलादिदिनगतयश्च ।

2. ताजिकनीलकंठी —

संज्ञा तन्त्रम् (षोडशयोगाध्यायरहितं) —राशिस्वरूप—राशिमैत्री—वर्षप्रवेशवारादि—ग्रहचालन—चन्द्रानयन—भयातभभोग—नतकाल—द्रेष्काण—नवमांशज्ञानञ्च ।

3. लघुपाराशरी—

सम्पूर्णं —राजयोगाः, मारकेशनिर्णयश्च ।

4. बृहज्जातकम्—

राशिभेदाध्याय— ग्रहभेदाध्यायश्च

होराशब्दार्थ—राशिस्वरूप—ग्रहाणामुच्चनीच—नवमांश—सप्तमांश—द्वादशांश—सूर्यादिग्रहाणां स्वरूपञ्च ।

5. मुहूर्तचिन्तामणिः —

विवाहप्रकरण—वधूप्रवेश—यात्राप्रकरणञ्च

कन्यावरण—वरवरण—विवाहमासा—वर्ण—वश्य—तारा—योनि—गण—ग्रहमैत्री—भकूट—नाडी—वर्गविचार—वधूप्रवेशमुहूर्त—प्रश्नाद्यात्राफल—शकुनवशाद्यात्राफल—यात्रायां त्याज्यवस्तूनि—विजयादशमीसिद्धमुहूर्तश्च ।

6. केतकी ग्रहगणितम् —

आद्यतः मध्यमाधिकारपर्यन्तं—

ग्रहसंस्थानिरूपण—ग्रहस्थान—उज्जयिनीरेखा—भूपरिधि—अहर्गण—क्षेपक—ध्रुवांक—सूर्यादिग्रहाणां—मध्यमगतय—बीजसंस्कारकारणञ्च ।

7. सूर्यसिद्धान्तः —

मध्यमाधिकारः —कालपरिभाषा—चान्द्रसौरमान—देवासुरमान—युगमान—सृष्टिकाल—क्षयाधिमास—स्पष्टपरिधि—देशान्तरञ्च ।

8. बृहद्वास्तुमाला —

सम्पूर्णम् — वास्तुपुरुषस्वरूप—गृहारंभविधि—वर्गादिज्ञान—काकिणीविचार—भूमिलक्षणानि—गजपृष्ठ—कूर्मपृष्ठभूमिलक्षणानि—खातविधि—भूमिपूजा—शिलान्यासपद्धतिश्च ।

9. गोल परिभाषा —

सम्पूर्णम् — समवृत्त—नाडीवृत्त, कदम्बवृत्त—कदम्बस्थान—अहोरात्रवृत्त—शर—चर—अक्षांश—नतांश—उन्नतांश—विमण्डलवृत्त—क्रान्तिवृत्तश्च ।

तृतीयो भागः (आचार्यस्तरीयः)

1. सिद्धान्तशिरोमणिः —

स्पष्टाधिकारः—अर्धज्या—धनुःकरण—परमक्रान्तिज्या—भोग्यखण्डस्पष्टीकरण—मन्दपरिधि—भुजकोटिफल—कर्णानयन—पलभा—पञ्चज्या साधनञ्च ।

2. सवाईजयसिंह द्वितीय निर्मित वेधशालानां परिचयः—

जयपुरयन्त्रालयस्य वैशिष्ट्यम्, देहली यन्त्रालयस्य मिश्रयन्त्रस्य वेधप्रक्रिया, राशिवलययन्त्राणां परिचयः, जयप्रकाशयन्त्र, नाडीवलययन्त्र, भित्तियन्त्र, सम्राटयन्त्र, रामयन्त्र, चक्रयन्त्र, क्रान्तिवृत्तयन्त्र, यन्त्रराज, उन्नतांशयन्त्र, कपालीयन्त्र, दिगंशयन्त्र, पलभायन्त्र, षष्ठांशयन्त्र, ध्रुवदर्शनादि यन्त्राणां वेधप्रक्रियाः परिचयश्च ।

3. जातकपारिजातः—

राजयोगाध्यायः : — ग्रहाणामुच्चनीचराशी—तत्फल—वर्गोत्तमफल—यशस्वीराजयोग—गुणवानयोग—राजतुल्ययोग—धनवानयोग—पराक्रमीयोगश्च ।

4. षटपंचाशिका—

प्रथमोध्यायः —लग्न— धन— पराक्रम— सुख— सुत— शत्रु— कलत्रादि भावेभ्यः विचारणीय प्रश्नाः । प्रश्नलग्नात्—शुभाशुभज्ञान—नष्टवस्तुलाभज्ञान—राशीनां द्विपद—चतुष्पद—कीट—जलचर—स्थलचर—सरीसृप—वनचरादि ज्ञानम् ।

चतुर्थो भागः (शैक्षिकमनोविज्ञानम्, शिक्षाशास्त्रम्, शिक्षणाधिगमसामग्री, संगणकसूचनायाः तकनीकी सूचनाधिगमे उपयोगः)

1. शिक्षणाधिगमे मनोविज्ञानमहत्त्वम् —

- अधिगमकर्ता ।
- शिक्षकः ।
- शिक्षणाधिगमप्रक्रिया ।
- विद्यालयप्रभावशीलता ।

2. अधिगमकर्तृविकासः (किशोराधिगमकर्तारि)

- संज्ञानात्मकः, शारीरिकः, सामाजिकसंवेगात्मकः एवं नैतिकविकासस्य प्रतिमानः (Patterns) एवं वैशिष्ट्यं च (characteristics)

3. शिक्षणाधिगमः

- उच्चमाध्यमिकविद्यालयेषु विद्यार्थिनां कृते व्यवहारवादि—संज्ञानवादि—निर्मितिवादि (constructivist) सम्प्रत्ययाः, अधिगमसिद्धान्तः तन्निहितार्थाश्च ।
- किशोराधिगमकर्तुः अधिगमकर्तृश्च अधिगमविशेषताः एवम् एषां शिक्षणाय निहितार्थाः ।

4. किशोराधिगमकर्तृप्रबंधनम्

- मानसिक-स्वास्थ्यम् एवं समायोजनसमस्यानां सम्प्रत्ययः।
- किशोर-मानसिकस्वास्थ्यसंवेगात्मिका बुद्धिः तन्निहितार्थाश्च।
- किशोर-मानसिकस्वास्थ्यप्रोत्साहनाय मार्गदर्शक-प्रविधीनामुपयोगः।

5. किशोराधिगमकर्त्रे अनुदेशनात्मक-व्यूहरचनाः :

- सम्प्रेषणकौशलम् तदुपयोगश्च।
- शिक्षणाविधौ शिक्षणाधिगम-सामग्रीणामायोजनम् एवमुपयोगश्च।
- शिक्षण -प्रतिमानाग्रिमसंघटनम्, वैज्ञानिकपृच्छा (enquiry), सूचना, प्रक्रम (processing) सहकारी-अधिगमश्च (cooperative).
- शिक्षणाधारित निर्मितिवासिद्धान्ताः (constructivist principles)

6. सूचना सम्प्रेषणतकनीकी-शिक्षाशास्त्रसमाकलनं च -

- सूचनासम्प्रेषणतकनीकी (ICT) सम्प्रत्ययः।
- हार्डवेयर (hardware) एवं सॉफ्टवेयर (software) एतयोः सम्प्रत्ययः।
- प्रणाली-उपगमानुदेशनम्।
- संगणकसहायताप्राप्ताधिगमः (CAL)
- संगणकसहायताप्राप्तानुदेशनम् (CAI)
आई.सी.टी. शिक्षाशास्त्रसमाकलनानां प्रभावितकारकाः।

Paper – II Subject Concerned

Duration : 3 Hour

S.No.	Subject	No. of Questions	Total Marks
1	Knowledge of Subject Concerned : Senior Secondary Level	55	110
2	Knowledge of Subject Concerned : Graduation Level	55	110
3	Knowledge of Subject Concerned : Post Graduation Level	10	20
4	Educational Psychology, Pedagogy, Teaching Learning Material, Use of Computers and Information Technology in Teaching Learning.	30	60
Total		150	300
Note : 1 All the question in the Paper shall be Multiple Choice Type Question.			
2 Negative marking shall be applicable in the evaluation of answers. For every wrong answer one-third of the marks prescribed for that particular question shall be deducted. Explanation : Wrong answer shall mean an incorrect answer or multiple answer.			